

Ірина Хлистун, м. Умань

ХРОНОТОП ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ІГОРЯ КАЛИНЦЯ

Ігор Калинець – унікальне явище української поезії другої половини ХХ століття. Його самобутню творчість, що відзначається високою мистецькою неповторністю, вишуканістю поетичного слова, новаторством та оригінальністю стилю, досліджували чимало авторитетних, літературознавців: І. Світличний, Д. Гусар-Струк, М. Павлишин, Ю. Шевельов тощо.

Одним із найповніших і найдокладніших досліджень творчого доробку поета є монографія М. Ільницького «Ключем метафори відімкнені уста...», де дослідник розглядає поезію І.Калинця як цілісну, чітко структуровану відповідно до художнього замислу систему. Автор монографії аналізує цикли й збірки віршів, простежує еволюцію поглядів поета. Праця професора і М. Ільницького становить ґрунтовний аналіз поезії Ігоря Калинця. Критик розглядає творчість поета в національному контексті, акцентуючи на її «закоріненості в духовну традицію української культури». Окреслюючи творчу еволюцію поета, М. Ільницький подає розгорнуту характеристику стилю, мови, системи образів, а також характер світосприйняття та поняття релігійності віршів Ігоря Калинця [2].

У цьому ж напрямку побудована дисертаційна

робота Т.О. Кулініч «Метафора І. Калинця: інтертекстуальний аспект», у якому авторка досліджує метафору поета з позицій інтертекстуальності [5].

Однак праці, яка б висвітлювала саме мовні особливості ідіостилю Ігоря Калинця, зокрема функціонування власних назв у мові його поезії, немає.

Метою нашої наукової роботи є дослідити особливості функціонування власних назв і їх роль у формуванні хронотопу поетичних творів Ігоря Калинця.

У поетичній творчості, як і в художній літературі загалом, топонімікон є важливим фактором структурно-семантичної організації художнього тексту, що полягає у просторовій локалізації об'єктів естетичного осмислення. Але також він є важливим складником хронотопу.

Термін “хронотоп” увійшов у лінгвостилістику, а потім і в поетичну ономастику з літературознавства, куди його ввів М. Бахтін. Хронотоп, за М. Бахтіним, позначає взаємозв'язок часових та просторових координат художнього тексту: “Время здесь сгущается, уплотняется, становится художественно-зримым; пространство же интенсифицируется, втягивается в движение времени, сюжета, истории” [1, 247].

За О. Немировською, «одне з центральних місць в організації і структурній цілісності художнього твору <...> належить ономастичній лексиці. Центр ономастичного простору (ОП) художнього твору

становлять антропоніми і топоніми, що окреслюють час і простір, в якому розгортається дія» [6, 94].

Розглядаючи хронотоп поетичних творів Ігоря Калинця, виділимо в ньому дві частини: український хронотоп і світовий хронотоп.

Український хронотоп окреслюється у творах поета досить широко, адже патріотична тематика в них переважає.

До слова, у поетичних текстах Ігоря Калинця топонімія може створювати і сучасний хронотоп, і історичний, що визначає минулі епохи.

Український топос окреслюють насамперед такі оніми, як **Україна, Київ, Дніпро**: *гей там у **Вкраїні** / лежить лучок у козака / на коліні (3, 336); вічним безженцем <...> пройти навприсядки / весільну **Вкраїну** (4, 329); У **Києві** / на **Золотому Тоці** / Золоту Орду молотять (4, 228); Він вийшов Тарасиком, щоб бути надвечір назад, / а вернувся апостолом з бунтарською бородою. / До залізних стовпів він імперію, як каземат, / міряв етапними милями... <...> стояли, оперті на традиції скорбних могил, / і на собі тримали високе небо **Вітчизни**. / Як співом сирен, захлинувся ревом **Дніпра** / не витримав щастя і вмер біля його переддвер'їв (3, 26); у поданих уривках бачимо як минуле, так і сучасне України.*

Якщо говорити про онім **Дніпро**, то можемо помітити, що його синоніми здебільшого є темпоральними визначниками минулого України, коли вони вживалися: *скресає **Бористен** / на трилисте / благословення / перевертається / ревновий*

*Перун / у хмарі (4, 245); Уздріти нам чи не уздріти: / понад **Бористеном** старим / богині радості – Харіти ? (4,91).*

Інші, оказіональні варіанти згаданих топонімів стають не лише локальними визначниками, але й індикаторами позитивної оцінності: *Підведись - / і відчини дорогу! / Із далеких звідусюди / позволь мені мертвому, і живому, і ненарожденному, / прийти на **Святі Гори**, / на **Береги Вічної Ріки** (4, 504); тут онім **Святі Гори** означає Київ, а **Вічна Ріка** – Дніпро .*

Поетичний локос сучасної України у поезії Ігоря Калинця охоплює різні території, вказуючи таким чином на певні територіальні межі чогось чи певні місця: *Від **Путівля** до **Путили** / хрещате розпуття (4,236); На арфах. предвічних кросен / тчуть барвисті мелодії килимів / хитроруки рапсоди з **Косова**, / **Поділля**, **Полтавщини** і **Києва**, / щоб плелася мережка вовни / на щедрім столі Святої Вечері (3, 29); Ось бранку повезли гудроновим шосе / але відвічно традиційним шляхом / що в **Україні** зветься **Чорним** / Ось бранку повезли... (3, 321); В старе осіннє **Городище** / поїдемо колись на храм (3, 89); богине в розмаїтих обмінах / прообразе багатоликого стовпа / з- понад **Збруча**... (3,160).*

Деякі топоніми, що є назвами невеликих поселень, у поетичних творах Ігоря Калинця вживаються не лише з локальною функцією, а й з експресивною – для показу краси цих назв: *Камінь-останець / **Перунова Рінь**. / **Миловань**, **Ростань**, / **Шклінь** (3, 238); **Старі Безрадичі**, /*

Сухоліси, / Стариці в Лісогорах (4,238).

Щодо історичного хронотопу України, то він представлений у творах Ігоря Калинця дуже широко. Це насамперед топоніми, що конкретизують місця відомих історичних подій, а тому тут хронотопічну функцію виконують і антропоніми – імена відомих історичних осіб: *Везуть брати [опришки] з Чорногори / тяляриків діжку (4, 230); Дзвоне великий / даждьбожий / межі обома Бугами / у Меджибожі <...> На тіло твоє / знесли ми дари...<...> Греми язиком гласним / Нечаєм Кармалюком / захорони Русь Дольну / Золоте Пониззя / під блакитною банею (НМ, 319); Вітер мій вірний гридень, / гридень князя Осмомисла. / Десть там княгиня в Путивлі, / Чадо мое – Ярославна... (3, 17); Перед високою свічею / перед Борисом і Глібом / перед землею руською / із Золотого Току / із Дитинця / з Ярославового міста / в усі городища / в усі князівства <...> меч при мечі / серце при серці / рана при рані (4, 359).*

У деяких поезіях, де не називаються історичні події, саме поєднання топонімів допомагає зорієнтуватися не лише у місці, але і в часі: *Історія здавна відома: / і ти в Путивлі на валу, / і забарився князь за Доном (4, 84); Ось твоє золоте / стремено / позри синього Дону / які ж бо стяги / у тобі / мають <...> кінцем пера / пригортаєш Вітчизні / Лукоморе сколотське <...> і ріки незнаємої / Каяли / дотикаєш / у справжніх берегах (4,439); у цих уривках поєднання онімів Путивль і Дон; Дон, Вітчизна, Каяла стають натяком на «Слово про Ігорів похід» і про описувані в*

ньому події.

У подібних випадках поет уживає також оказіональні оніми для вираження суб'єктивної оцінки: *волають березині / понад берег у **Видубичах** / видибай наш Сподарю срібноуєий <...> з мулкого дна **Великоріки** (4, 355)*; тут непряма семантика оніма ***Великоріка***, що є авторським варіантом гідроніма ***Дніпро***, стає зрозуміла з контексту і оніма ***Видубичі***, що містить енциклопедичну інформацію про події під час хрещення Русі.

Історичний хронотоп України, на нашу думку, окреслюють не лише українські топоніми, але і інших територій, але які стосуються історичних подій в Україні: *пиду байдюю /на **Січ** /я ж перекотиполе / а на **Січі** / мовлять / ого-го / зірвиголова / прибув / то ж на **Царгород** / подамося (3, 251); О Перуне, оцедри нашу дорогу громом, / дай на **Царгород**-брамі прибити щити (3, 93); Скільки погоней на щитах **Литви і Білої Русі!** Скільки / погоней могло уміститися на гербі **Волині**, родимої / землі! Проміяла ти зацний герб роду / на терпку втечу (3, 254); Устав туман удосвіта / запряг сиві воли /та й почумакував /у **Крим** по сіль (4, 146).*

Український історичний хронотоп у поезії Ігоря Калинця використовує часто і переосмислені власні назви: *хочу знайти / на цих горах / Первоапостольське Благословення, / застромлене хрестом / (спочатку тут було Слово). / І двигає його **Місто**, розсіявши і блиском, і мервою / наче хрест. / Тому знеохочено / попід **Золоті Ворота** / провадить / старі і нові*

хрещатики / <...> усі дніпри від Дунаю до Дону / всі *вкраїни* - / та чи до останньої скиби? (4, 503); у наведеному тексті оказіональний онім *Місто*, утворений шляхом онімізації апелятива, вжито замість ойконіма *Київ*, а топоніми *хрещатики*, *дніпри*, *вкраїни*, навпаки, є апелятивованими онімами, які в тексті набувають узагальненого значення, про що свідчить і форма множини.

Світовий хронотоп представлений у творах Ігоря Калинця нешироко, здебільшого як побіжне посилання на місце події: *У Парижі квітчастім / між лілей і купав / жив там Лебідь Сен-Сана, / що принцесу кохав* (3, 105). Є також частина російських топонімів, що пов'язані з місцями ув'язнення поета: *біжить [село] за Ундою [річкою] / та де йому до змагу* (4, 391); *щоденно / видудливши пів-Унди / і ціле сонце / спинається на ноги [город] / і на тички* (НМ, 393); *річка Калангуй / село Сарбантуй / підсніжник – ургуй* (4, 444); тут бачимо і створення локосу твору, і введення певних топонімів у прийом фонетичного обігрування у римованій позиції.

Отже, як бачимо, ономастикон поетичних творів Ігоря Калинця є потужним і виразним засобом створення хронотопу.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М. М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. М.: Худож. лит., 1975. – С. 234-407.
2. Ільницький Микола. “Ключем метафори

відімкнені вуста...” Поезія Ігоря Калинця / Микола Ільницький. – Париж — Львів — Цвікау: “Зерна”, 2001.—189 с.

3. Калинець І. Зібрання творів: У 2 т. - Т.1: Пробуджена муза /І. Калинець.

- К.: Факт, 2004. -416 с.

4. Калинець І. Зібрання творів: У 2 т. - Т.2: Невольнича муза /І. Калинець. К.: Факт, 2004. - 544 с.

5. Кулініч Т.О. Метафора І. Калинця: інтертекстуальний аспект: автореферат дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук / Т.О. Кулініч. – К., 2008. – 20 с.

6. Немировська О. Ф. Антропонімія як засіб створення хронотопу (на матеріалі роману І. С. Нечуя-Левицького “Гетьман Іван Виговський”) / О. Ф. Немировська // Записки з ономастики – 2005. – №9. – С. 93 – 103: